

The Intersemiotic Translation of Kalila and Dimna in the Latin Version

Ali Arjmandi¹

MA Student, Department of English Translation Studies,
Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Samar Ehteshami²

Assistant Professor, Department of English Translation
Studies, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

Kalila and Dimna is a collection of fables from the East that has entered Western literature through successive translations. The Latin translation by John of Capua happened to be one of the earliest translated versions of Kalila and Dimna in the West, which was later translated into various languages such as Italian, German, and Spanish. Approximately 600 years later, this translation was published with annotations and commentaries under the title "Directorium humanae vitae, alias, Parabole antiquorum sapientum" by Derenbourg. This version is illustrated with numerous images from the stories of Kalila and Dimna. These images can be considered as instances of intersemiotic translation. By analyzing these images added to the text in the 19th century, we seek to determine whether Western elements have replaced the original elements of the story during intersemiotic translation or not. Based on the Visual Grammar Design provided by Kress and van Leeuwen (2020), we conclude that most images incorporate cultural, historical, and social references of Western origins. These findings indicate that, besides intersemiotic translation of written text to images, Eastern elements have been transformed to Western elements, constituting a form of cultural translation. Overall, the research identifies three levels of cultural substitution: narrative (the essential story remains), symbolic (Eastern symbols replaced with Western equivalents) and conceptual (Eastern ethical concepts remain but are reformed through Western visual codes). This research, then, demonstrates that the illustrations of Kalila and Dimna represent not merely intersemiotic translation, but rather a complex process of cultural redefinition where East and West engage in dialogue through imagery and symbolism.

Keywords: Kalila and Dimna, Latin translation of Kalila and Dimna, intersemiotic translation, image analysis, comparative analysis

Corresponding Author: samar.ehteshami@atu.ac.ir

How to Cite: Y. Talebian, H. Noormahmadi Kamal. intellectual and social contexts of Romanticism in France and Iran based on Binavayan and Tehran-e Makhuf. Comparative and Interdisciplinary Studies of Literature, 2025, 1 (2), 159 - 170. doi: 0

Original research

Accepted: 22/05/2025

Received: 17/03/2025

ISSN:

EISSN:

ترجمه بین‌نشانه‌ای کلیله و دمنه در نسخه لاتین

علی ارجمندی^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مترجمی زبان انگلیسی، دانشگاه
علامه طباطبائی، تهران، ایران

ثمر احتشامی^۲ استادیار گروه مترجمی زبان انگلیسی، دانشگاه علامه طباطبائی،
تهران، ایران

چکیده

کلیله و دمنه اثری از مشرق زمین است که طی ترجمه‌های پیاپی به ادبیات غرب راه یافته است. ترجمه لاتین آن از ژان دو کاپو از نخستین ترجمه‌های کلیله و دمنه در غرب است که بعدها همین نسخه به زبان‌های بسیاری مانند ایتالیایی، آلمانی و اسپانیایی ترجمه شد. حدود ۶۰۰ سال بعد، این ترجمه با حواشی و تعلیقاتی با عنوان «Directorium humane vite, alias, Parabole antiquorum sapientum» توسط درنیورگ به طبع رسید. این نسخه با نقاشی‌های متعددی از داستان‌های کلیله و دمنه نمونه‌ای از ترجمه بین‌نشانه‌ای است. با بررسی این تصاویر که در قرن نوزدهم به متن اضافه شده‌اند، در پی پاسخ به این پرسش هستیم که طی ترجمه بین‌نشانه‌ای، عناصر غربی تا چه میزان جایگزین عناصر اصلی داستان شده‌اند. تحلیل این تصاویر بر اساس مدل گرامر طراحی بصری (کرس و ون لیوون، ۲۰۲۰)، حاکی از آن است که ارجاعات فرهنگی، تاریخی و اجتماعی تصاویر جملگی منشأ غربی دارند. آنچه در بررسی ترجمه بین‌نشانه‌ای اثر مشهود است ترجمه عناصر فرهنگی شرقی به عناصر فرهنگی غربی است. اثر کلیله و دمنه طی ترجمه بین‌نشانه‌ای، دستخوش ترجمه فرهنگی نیز بوده است. به طور کلی، این پژوهش سه سطح از جایگزینی فرهنگی را شناسایی می‌کند: سطح روایی (حفظ ساختار اصلی داستان)، سطح نشانه‌ای (جایگزینی نمادهای شرقی با غربی) و سطح مفهومی (حفظ مفاهیم اخلاقی شرقی اما بازنمایی آنها از طریق عناصر بصری غربی). از این رو، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که تصاویر کلیله و دمنه نه تنها ترجمه بین‌نشانه‌ای است، بلکه فرآیندی پیچیده از بازتعریف فرهنگی است که در آن گفتگوی شرق و غرب از طریق تصویر و نماد صورت می‌پذیرد.

کلیدواژه‌ها: کلیله و دمنه، ترجمه لاتین کلیله و دمنه، ترجمه بین‌نشانه‌ای، تحلیل تصویر، مطالعه تطبیقی

۱. مقدمه

کیله و دمنه اثری است با نام‌های گوناگون که به اسامی مترجمانش گره خورده و شهرت خود را در ادبیات جهان وام‌دار ترجمه است. علی‌رغم پژوهش‌های بسیاری که در خصوص ترجمه این کتاب صورت گرفته است، نوعی از ترجمه که در پژوهش‌ها نادیده گرفته شده است، ترجمه متن به تصویر، یا به عبارتی ترجمه بین‌نشانه‌ای کیله و دمنه است.

نکته قابل توجه آنکه ماهیت بین‌رشته‌ای مطالعات ترجمه بستر مناسبی برای نوعی از پژوهش‌های ترجمه‌ای مهیا می‌کند که الزاماً بر متن مکتوب متمرکز نیستند. پژوهش حاضر به بررسی ترجمه بین‌نشانه‌ای داستان کیله و دمنه پرداخته است و هدف آن آشکار نمودن جنبه‌های فرهنگی این اثر از طریق تصاویر است. در این بررسی، تمرکز بر یکی از ترجمه‌های غربی این اثر، یعنی ترجمه لاتین کیله و دمنه از ژان دو کاپو است. این نسخه از نخستین ترجمه‌های کیله و دمنه در غرب است که مبنای ترجمه این اثر به زبان‌های مختلف مانند ایتالیایی، آلمانی و اسپانیایی قرار داده شده است (محبوب، ۱۳۳۶). در کتاب «درباره کیله و دمنه» در خصوص این نسخه چنین آمده است:

یک تن یهودی به نام ژان دو کاپو که بعد مسیحی شده بود کیله و دمنه را از روی ترجمه ربن رجوئل در بین سال‌های ۱۲۶۳ و ۱۲۷۸ میلادی به دستور کاردینال اورسینوس به زبان لاتین ترجمه کرد. ... اهمیت این نسخه ترجمه ژان دو کاپو این است که پس از وی کیله و دمنه از روی نسخه او به زبان‌های مختلف مانند ایتالیایی، آلمانی و اسپانیایی ترجمه شد و مورد تقلید واقع گشت. (ص. ۸۱) این ترجمه ابتدا هیچ تصویری نداشت تا اینکه در سال ۱۸۸۷ میلادی توسط درنبرگ با حواشی تحت عنوان «Directorium humane vite, alias, Parabole antiquorum sapientum» به طبع رسید. نقاشی‌های این نسخه را پروس^۱، نقاش آلمانی، کشیده است و به اواخر قرن پانزده میلادی بر می‌گردد (Index Theologicus, n.d). این نسخه با ۱۱۹ نقاشی همراه با متن نوشتاری نقش بسزایی در روایت کیله و دمنه برای مخاطب غربی دارد.

اولین بار یاکوبسون^۲ (۱۹۵۹) موضوع ترجمه بین‌نشانه‌ای^۳ را مطرح کرد. اگرچه ترجمه در رویکرد یاکوبسون همچنان در قید و بند زبان است (Arjmandi & Ehteshami, 2025)، با این حال، معرفی ترجمه بین‌نشانه‌ای نقطه عطفی در مطالعات ترجمه به شمار می‌رود. ترجمه بین‌نشانه‌ای به معنای انتقال معنا از یک نظام نشانگان (مانند متن نوشتاری) به نظام نشانگان دیگر (مانند تصویر یا نقاشی) است. این نوع ترجمه شامل تغییر کانال‌های ارتباطی است که در آن، نشانه‌های جدید ممکن است معانی متفاوتی را منتقل کنند (Gottlieb, 2005). چنانکه کوردیس^۴ (۲۰۲۳) بیان می‌دارد، اگر نشانه‌شناسی را مطالعه چگونگی شکل‌گیری و درک نشانه‌ها در یک نظام فرهنگی بدانیم، ترجمه به بررسی چگونگی انتقال نشانه‌ها در درون همان نظام فرهنگی یا به نظام فرهنگی دیگر می‌پردازد.

1-Johann Prüss

2-Roman Jakobson

3-Intersemiotic Translation

4-Kourdis

از این رو، رویکرد ما در استفاده از ترجمه بین‌نشانه‌ای، بر نمودهای فرهنگی در نگاره‌های کلیله و دمنه در نظام فرهنگی غرب متمرکز است. پرسش اصلی آن است که چگونه عناصر فرهنگی شرقی در متن نوشتاری کلیله و دمنه طی ترجمه بین‌نشانه‌ای در نظام فرهنگی غرب به تصویر کشیده شده‌اند.

۲. پیشینه پژوهش

بسیاری از نسخه‌های کلیله و دمنه با تصاویر همراه است و در کتابخانه‌ها و موزه‌های جهان نگهداری می‌شوند. این نسخه‌ها در شماری از پژوهش‌ها مطالعه و بررسی شده‌اند. عمده‌ترین پژوهش‌هایی بر جنبه‌های تصویرگری نسخه‌های برج‌مانده از کلیله و دمنه متمرکز شده‌اند و به ندرت سراغ تطبیق تصاویر با روایت نوشتاری رفته‌اند (رئیزی، شعیری، حسونود، ۱۴۰۲). برای مثال، مریم برکت‌رضایی و محمد خزایی (۱۳۹۱)، طی پژوهشی، کلیله و دمنه‌های مصور مکاتب مختلف نگارگری را معرفی کرده‌اند.

برنارد اوکان (۲۰۰۳) در کتابی با عنوان «نقاشی ایرانی اولیه؛ نسخه‌های خطی کلیله و دمنه در اواخر قرن چهاردهم» به بررسی و معرفی کلیله و دمنه‌های مصور فارسی و عربی در مکاتب مختلف نگارگری از قرون اولیه اسلامی تا دوره تیموری پرداخته است. اوکان با تأکید بر ویژگی‌های هنری و فرهنگی این نسخه‌ها، بخش عمده‌ای از کتاب خود را به تحلیل نسخه‌های مصور این اثر در مکتب جلایری و تیموری اختصاص داده است، که نشان‌دهنده اهمیت و تأثیرگذاری این دو مکتب در شکل‌گیری روایت‌های تصویری کلیله و دمنه است.

از دیگر پژوهش‌های انجام‌شده می‌توان به صدیقی‌پور (۱۳۸۳) اشاره کرد که به بررسی ویژگی‌های ظاهری و صوری این اثر پرداخته است. وی معتقد است که این ویژگی‌ها با خصوصیات نگارگری هر دوره تطابق دارد و براساس آن می‌توان به درک بهتری از تحولات هنری و فرهنگی آن زمان دست یافت. این نگاه نشان‌دهنده اهمیت ارتباط میان تصویرگری و متن ادبی است.

علاوه بر آن، جنود (۱۳۸۶) به تحلیل تصاویر نسخ کلیله و دمنه متعلق به قرون هشتم و نهم هجری پرداخته است. او با بررسی تطبیقی این تصاویر در صدد است تا ارتباط میان فرم بصری تصاویر و محتوای داستان‌ها را روشن سازد.

بابایی (۱۳۸۸) نیز در پژوهشی به بررسی گلچینی از نگاره‌های این اثر که در زمان سلطان اویس جلایر خلق شده‌اند، پرداخته است. او با تحلیل این نگاره‌ها، سعی دارد تا تأثیرات تاریخی و فرهنگی آن‌ها را بر ادبیات تصویری ایران بررسی کند. هر چند که پژوهش‌های مذکور به ترجمه بین‌نشانه‌ای این نسخ نپرداخته‌اند اما با توجه به تنوع پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه کلیله و دمنه‌های مصور، می‌توان گفت که این اثر نه تنها از نظر ادبی بلکه از نظر جنبه‌های بصری و فرهنگی نیز اهمیت ویژه‌ای دارد.

پژوهشگران با رویکردهای متفاوت، به بررسی ویژگی‌های نگارگری، تطابق تصاویر با متن، و تحلیل مضامین داستان‌ها پرداخته‌اند. این پژوهش‌ها به ما کمک می‌کند تا نسبت به تأثیرات فرهنگی و هنری کلیله و دمنه بر هنرهای تجسمی ایران و همچنین ادبیات جهانی آگاهی یابیم.

۳. روش

مقاله حاضر پژوهشی کیفی است که به بررسی و تحلیل تصاویر در نسخه لاتین کلیله و دمنه می‌پردازد. هدف اصلی این پژوهش تحلیل چگونگی بازفایابی عناصر بصری در نظام فرهنگی غرب است. پیکره این تحقیق شامل نگاره‌های نسخه لاتین کلیله و دمنه با عنوان «Directorium humane vite, alias, Parabole antiquorum sapientum» است که توسط ژان دو کاپو ترجمه شده است و بعداً با حواشی و تصاویری از پروس منتشر شده است. این نسخه شامل ۱۱۹ تصویر است و تمامی این تصاویر در مقاله حاضر بررسی شده‌اند.

برای بررسی ترجمه بین‌نشانه‌ای اثر کلیله دمنه در نسخ لاتین، از مدل گرامر طراحی بصری کرس و ون لیوون (۲۰۲۰) بهره گرفته شد. این مدل بر سه مؤلفه اصلی استوار است: شرکت‌کنندگان^۱، فرایندها^۲ و شرایط^۳ (ص. ۴۵). شرکت‌کنندگان شامل افراد، حیوانات و

اشیاء هستند که در تصویر نمایان شده‌اند. این عناصر شامل اشیاء انتزاعی نیز هستند. به کمک تحلیل بصری متوجه می‌شویم که این شرکت‌کنندگان که و چه هستند، چگونه به تصویر کشیده شده‌اند و چه نقشی در انتقال معنا دارند.

فرایندها به فعالیت‌هایی اشاره دارند که شرکت‌کنندگان در تصویر انجام می‌دهند. این فعالیت‌ها شامل فعالیت‌های روزمره، تعاملات اجتماعی یا حرکات نمادیند. تحلیل فرایندها به ما امکان می‌دهد تا متوجه شویم چگونه فعالیت‌ها معنا را شکل می‌دهند و چه پیام فرهنگی را منتقل می‌کنند. برای مثال، اگر یک تصویر نشان‌دهنده یک جشن فرهنگی باشد، نوع حرکات و تعاملات میان شرکت‌کنندگان نشان‌دهنده ارزش‌ها و سنت‌های آن فرهنگ است.

مؤلفه سوم، شرایط، به مکان و زمان وقوع فرایندها اشاره دارد. این بُعد از تحلیل بصری به ما کمک می‌کند تا زمینه‌ای را که در آن عمل انجام می‌شود، درک کنیم. برای مثال، یک تصویر ممکن است در محیطی شهری یا روستایی ثبت شده باشد که هر کدام بار معنایی خاص خود را دارد. همچنین، زمان وقوع عمل (مانند فصل) نیز می‌تواند بر تفسیر تصویر تأثیر بگذارد.

۴. یافته‌ها

طبق مدل مذکور، یافته‌های پژوهش در سه دسته کلی جای می‌گیرد که در ادامه توضیح داده شده است.

1-participants

2-processes

3-circumstances

ذکر این نکته ضروری است که همه تصاویر در پژوهش بررسی شده‌اند اما با توجه به محدودیت تعداد واژگان، در اینجا به ذکر نمونه‌های شاخص بسنده شده است.

۴,۱ شرکت کنندگان

شرکت کنندگان در نگاره‌های این کتاب به واسطه پوشش، ابزارهای خاص و حیوانات نمادین روایتی غربی از کلیله و دمنه ارائه می‌کنند. در جدول شماره ۱، نه نمونه از عناصر غربی این نگاره‌ها ذکر شده است.

جدول ۱. نمونه‌هایی از مؤلفه شرکت کنندگان در تصاویر

عناصر غربی	نمونه نگاره
کاپا [Cappa] عبای کلاه‌دار مانند شل که در دوران رنسانس رایج بود و به نام «کاپا» شناخته می‌شد. این نوع پوشش معمولاً کلاهی داشت که سر و گردن را به خوبی می‌پوشاند.	
موریون [Morion] موریون نوعی کلاه‌خود که در اواخر دوران رنسانس محبوب شد. این کلاه‌خود معمولاً دارای لبه‌های بلندی بود که به سربازان امکان می‌داد تا در میدان نبرد به راحتی حرکت کنند. این نوع کلاه‌خود نه تنها برای حفاظت فیزیکی بلکه به عنوان نمادی از قدرت و مقام نظامی نیز به شمار می‌رفتند.	
ویمپل [Wimple] نوعی پوشش که به عنوان نمادی از عفت و وقار در نظر گرفته می‌شد و به ویژه در میان زنان طبقات بالا و روحانیون رایج بود.	
شلوار چسبان [Tights] این اصطلاح به طور خاص به شلوارهای تنگ و چسبان اشاره دارد که در زیر دابلت یا سایر لباس‌ها پوشیده می‌شدند. این نوع شلوار معمولاً از جنس ابریشم یا پشم بود و به عنوان بخشی از مد آن دوران نمایانگر وضعیت اجتماعی و فرهنگی مردان بود.	
پولین [Poulaine] این نوع کفش‌ها معمولاً نوک تیز و بلندی داشتند. پولین به عنوان نمادی از قدرت و ثروت در جامعه نیز شناخته می‌شد.	
کلاه بلند لبه‌دار [Bycocket] نوعی کلاه که در دوران رنسانس و قرون وسطی محبوبیت داشت.	

رپییر [Rapier]

در دوران رنسانس، شمشیر خاصی که به عنوان نماد جنگ و نبرد در اروپا شناخته می‌شد. این شمشیر باریک و نوک تیز به خاطر طراحی ظریف آن معروف بود.

تیر و کمان صلیبی [Crossbow]

یک سلاح دوربرد که در دوران رنسانس و قرون وسطی استفاده می‌شد. استفاده از کمان صلیبی به ویژه پس از جنگ‌های صلیبی در اروپا متداول شد و تا اواخر سده شانزدهم در میدان‌های نبرد استفاده می‌شد.

شیر ایستاده پیش آمده [Sejant erect]

شیر را در حالتی نیمه ایستاده نشان می‌دهد که دهانش باز است و زبانش را بیرون آورده است. شیر هراالدیک به عنوان یک عنصر غربی نه تنها نمایانگر قدرت و شجاعت است بلکه نمادی از تاریخچه فرهنگی و هنری اروپا نیز هست.

۴,۲ فرایندها

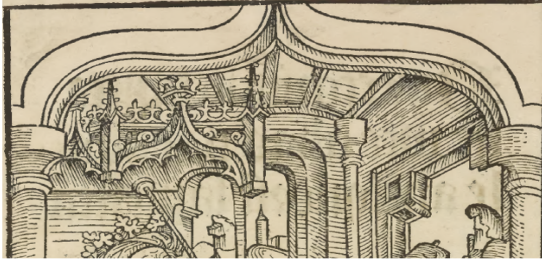
در خصوص فرایندها باید گفت که در نسخه لاتین تصاویر عمدتاً شامل فعالیت‌های روزمره و تعاملاتی هستند که وقایع داستان را پیش می‌برند و به روایت آن کمک می‌کنند. به بیان دیگر، در ترجمه بین‌نشان‌های فرایندها، خوانشی غرب‌گرایانه از داستان مشاهده نشد. این تصاویر و فرایندها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که مخاطب را با فضای داستان همراه کنند و به درک بهتر روایت کمک می‌کنند. عدم وجود عناصر غربی در این مولفه، حائز اهمیت است و می‌تواند دو دلیل برای آن برشمرد. نخست این که نگاره‌ها به دلیل ثابت بودن، نقش مؤثری در نمایش فرایندها ایفا نمی‌کنند. در مقایسه با سایر روش‌های بصری مانند فیلم و انیمیشن، که به دلیل تحرک شرکت‌کنندگان معنا را به طور مؤثرتری منتقل می‌کنند، تصاویر ثابت محدودیت‌هایی در انتقال مفهوم دارند. دلیل احتمالی دوم به ریشه‌های شرقی داستان کلیله و دمنه مرتبط است. با توجه به اینکه این داستان از شرق نشأت گرفته است، استفاده از مولفه فرایند برای گنجاندن عناصر غربی مناسب نبوده است. تغییر در این مولفه ممکن است باعث تداخل در روایت داستان شود و انسجام آن را تحت تأثیر قرار دهد.

این نکته نشان‌دهنده این مطلب است که تغییر بنیادین در مولفه فرایندها بدون تغییر روایت اثر بسیار دشوار است، به ویژه زمانی که اثر به فرهنگی متفاوت از فرهنگ مبدأ ترجمه شود. در نتیجه، فرایندها کم و بیش عیناً منتقل شده‌اند و ترجمه بین‌نشانه‌ای نزدیک به متن مکتوب است.

۴,۳ شرایط

سومین مؤلفه به شرایط اشاره دارد. تمامی عناصر مکانی و زمانی در نگاره‌های نسخه لاتین کلیله و دمنه محدود به معماری دوران رنسانس و سبک گوتیک است. در جدول ۲ به برخی از نمودهای آن اشاره شده است.

جدول ۲. نمونه‌هایی از مؤلفه شرایط در تصاویر

عناصر غربی	نمونه نگاره
تقارن و توازن: بناها بر اساس تقارن و توازن به نمایش درآمده‌اند که نمودی از معماری غربی دوران رنسانس است. نمای ساختمان‌ها معمولاً متقارن طراحی می‌شد، به نحوی که هر دو سمت نمای ساختمان با یکدیگر هماهنگ باشند.	
سقف‌های تزئین شده: عنصر دیگری که در معماری غربی رواج داشته است استفاده از سقف‌های تزئین شده است. این سبک معماری در نگاره‌های این نسخه از کلیله و دمنه مشهود است.	
سقف‌های شیروانی: سقف‌های شیروانی در دوران رنسانس نه تنها به عنوان یک عنصر ساختاری، بلکه به عنوان بخشی از زیبایی‌شناسی معماری آن زمان نیز شناخته می‌شد. این سقف‌ها با ترکیب کارکرد و زیبایی، نقش مهمی در شکل‌گیری معماری رنسانس ایفا کرده‌اند.	
شیشه‌های مشبک: شیشه‌های مشبک در دوران رنسانس و به ویژه در سبک گوتیک، به عنوان یکی از عناصر مهم معماری و تزئینات داخلی شناخته می‌شدند.	

۵. بحث و نتیجه‌گیری

کتاب کلیله و دمنه، اثر ادبی برجسته‌ای است که ریشه‌های آن به هند باستان برمی‌گردد و در طول تاریخ به زبان‌های مختلفی ترجمه شده است. این اثر شامل مجموعه‌ای از حکایت‌هاست که عمدتاً از زبان حیوانات روایت می‌شود و به ارائه پند و اندرزهای اخلاقی می‌پردازد. باوجود پژوهش‌های بسیار درباره کلیله و دمنه، یکی از جنبه‌های نادیده گرفته شده ترجمه بین‌نشانه‌ای این اثر است. این نوع ترجمه شامل انتقال معنا از یک نظام نشانگان (مانند متن) به نظام نشانگان دیگر (مانند تصویر) است. در این راستا، پژوهش حاضر به بررسی ترجمه بین‌نشانه‌ای داستان کلیله و دمنه در تصاویر نسخه لاتین پرداخته است.

نتایج تحلیل نشان می‌دهد که نگاره‌های نسخه لاتین به شدت تحت تأثیر فرهنگ غربی هستند. این عناصر در قالب لباس، ابزار، نماد و معماری تصویر شده‌اند و نقش بسزایی در روایت غربی از داستان شرقی کلیله و دمنه دارند. برای مثال، پوشش شخصیت‌ها نه تنها بازتابی از فرهنگ قرون وسطی اروپاست، بلکه تلاشی آگاهانه برای نزدیک کردن داستان به مخاطب غربی محسوب می‌شود. از جمله این تغییرات می‌توان به کلاه خود موریون سربازان اشاره کرد که محبوبیت آن به اواخر دوره رنسانس در اروپا برمی‌گردد. انتخاب این نوع لباس نشان‌دهنده تلاش مترجم (نگارگر) برای نزدیک کردن داستان به مخاطب غربی است، نه برعکس آن. عموماً وقتی ترجمه با بیگانه‌زدایی متن مبدأ صورت می‌گیرد، مخاطب با شخصیت‌ها و موقعیت‌های داستان ارتباط بیشتری برقرار می‌کند.

علاوه بر لباس، ابزارها و نمادهای غربی نیز در تصاویر وجود دارد. برای نمونه ادوات جنگی مانند شمشیر ریبیر و تیر و کمان صلیبی که در اروپای قرون وسطی رایج بوده‌اند بیش از پیش به کلیله و دمنه رنگ و بوی غربی بخشیده است. از سوی دیگر، عناصر بصری در شخصیت‌سازی داستان نقش بسزایی دارد (شیخ‌الاسلامی و احتشامی، ۱۴۰۲). شخصیت شیر داستان همواره نمادین به تصویر کشیده شده است. شیر با دهانی باز و زبانی بیرون که روی دو پا ایستاده نماد شناخته‌شده‌ای در فرهنگی یهودی-مسیحی محسوب می‌شود. بومی‌سازی تصاویر به مخاطب غربی این امکان را می‌دهد که آسانتر با داستانی ناآشنا ارتباط برقرار کند (Mousavi Razavi & Gholami, 2019). چنین تغییراتی، هر چند باعث شده است که مخاطب غربی با داستان ارتباط بگیرد اما در عین حال بر برداشت او از داستان تأثیر بسیار گذاشته است چرا که تجربه او از خواندن کلیله و دمنه با تجربه مخاطبان شرقی داستان بسیار متفاوت است.

بررسی رابطه مکانی و ترجمه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (Ehteshami, 2022; Farahzad & Ehteshami, 2018). در این نگاره‌ها رابطه مکانی با رابطه زمانی در هم تنیده است. ساختمان‌ها و فضاها در حکم عناصر مکانی عمدتاً نمایانگر دوران رنسانس و سبک‌های معماری اروپایی آن دوران، مانند گوتیک، هستند.

از تقارن و توازن کلی سازه‌ها گرفته تا جزئیاتی مانند شیشه‌های مشبک، به نوعی سعی دارند تا فضایی آشنا برای مخاطب غربی ایجاد کنند. این تغییرات نشان می‌دهد که تصاویر به دنبال حفظ اصالت تاریخی نبوده‌اند، بلکه هدف اصلی آن‌ها بازسازی داستان در چارچوب فرهنگی غرب بوده است. بطور کلی عناصر بصری در انسجام کامل با یکدیگر قرار دارند. چنین انسجامی با غربی‌سازی عناصر مختلف داستان در تصاویر حاصل شده است. عناصر به کار رفته ارجاع به زمانی دارند که متن اثر در سال‌های ۱۲۶۳ و ۱۲۷۸ میلادی به لاتین ترجمه شده است. چنین انتخابی در بصری‌سازی داستان بُعد تاریخی آن را برای مخاطب حفظ کرده است.

چنانکه نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد، عناصر فرهنگی غربی‌شده در تصاویر نسخه لاتین کلیله و دمنه به طور عمده به مؤلفه‌های شرکت‌کنندگان و شرایط مربوط می‌شود. این در حالی است که بر اساس تحلیل‌های انجام شده، فرایندها، به عنوان یکی دیگر از مؤلفه‌های بررسی تصاویر، فاقد عناصر غربی است. عدم وجود عناصر غربی در این سطح، ساختار روایی داستان را حفظ می‌کند. از این رو، باوجود تغییر در عناصر بصری، مفاهیم اخلاقی شرقی در داستان حفظ شده است. انتقال مفاهیم اخلاقی حائز اهمیت است چرا که از داستان‌های مثیلی حیوانات، عموماً برای بیان مفاهیم اخلاقی انسانی استفاده می‌شود (Arjmandi & Ehteshami, 2025). برای مثال، مفاهیمی مانند «عدالت» یا «حکمت» که در نسخه اصلی با نمادهای شرقی نمایش داده می‌شدند، در نسخه لاتین با معادل‌های غربی (مانند عبای کلاه‌دار) جایگزین شده‌اند، اما همچنان دربردارنده همان مفاهیم اخلاقی هستند.

آنچه در بررسی ترجمه بین‌نشانه‌ای اثر مشهود است، فرایند پیچیده‌ای از «بومی‌سازی فرهنگی» است که در آن عناصر فرهنگی شرقی به شکلی نظام‌مند با عناصر غربی جایگزین شده‌اند. ترجمه فرهنگی صورت گرفته در نسخه لاتین کلیله و دمنه را می‌توان نمونه‌ای از «باز تعریف هویت فرهنگی» دانست که در آن یک اثر شرقی برای پذیرش در نظام نشانه‌شناسی غرب بازسازی شده است. ترجمه فرهنگی در این اثر را می‌توان در سه سطح خلاصه کرد:

۱. **سطح روایی:** حفظ ساختار اصلی داستان اما با تغییر در جزئیات فرهنگی که برای مخاطب غربی قابل درک‌تر باشد

۲. **سطح نشانه‌ای:** جایگزینی نمادهای شرقی (مانند معماری شرقی) با معادل‌های غربی آنها (معماری گوتیک یا لباس‌های قرون وسطایی)

۳. **سطح مفهومی:** انتقال مفاهیم اخلاقی شرقی در قالب ارزش‌های قابل قبول جامعه غربی آن دوره

در نتیجه با نگاهی کلان‌تر به این ترجمه بین‌نشانه‌ای فرهنگی، می‌توان به دلایل و تأثیرات چنین ترجمه‌ای از دو دیدگاه متفاوت و حتی متضاد پردازیم. نگاه اول ناظر بر این دیدگاه است که چنین ترجمه‌ای باعث می‌شود اثر جدید از ریشه‌های فرهنگی خود جدا شود. تبدیل نمادهای شرقی به غربی باعث تحریف معنای برخی مفاهیم و نشانه‌های اثر شده است.

مخاطب غربی اثر، در معرض شکلی از ترجمه بین‌نشانه‌ای قرار می‌گیرد که عاری از هر نشانه بصری شرقی است. این نوع ترجمه سبب می‌شود که ویژگی‌های شرقی اثر که در تار و پود روایت آن تنیده شده است، کم‌رنگ و در برخی موارد محو شود. این نوع ترجمه نگاه تقلیل‌گرایانه به شرق را تقویت می‌کند. از سوی دیگر، می‌توان گفت که این تغییرات با هدف انتقال مفاهیم به فرهنگ مقصد صورت گرفته است و با وجود تغییرات ظاهری انسجام درونی اثر حفظ شده است. در واقع با غربی شدن عناصر بصری، ارتباط داستان با مخاطب غربی تسهیل شده است. از این رو فرهنگ شرقی در غالب داستان‌های اخلاقی که ریشه در همان فرهنگ دارد توانسته است به غرب راه یابد و جنبه‌هایی از آن وارد فرهنگ غرب شود که در نهایت امکان گفتگوی بین فرهنگی را فراهم می‌کند. در نهایت، برای یافتن دلایل و سنجیدن تأثیرات چنین ترجمه‌هایی باید مطالعات و پژوهش‌های بیشتری انجام شود تا چگونگی انتقال معانی فرهنگی به درستی کاویده شود.

منابع

- بابایی، محمد، (۱۳۸۸)، «تبیین ویژگی‌های نسخه کیله و دمنه نسخه ۱۴۲۲ کتابخانه دانشگاه استانبول»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی حبیب الله صادقی. دانشکده هنر، دانشگاه شاهد.
- برکت‌رضایی، مرضیه؛ خزایی، محمد، (۱۳۹۱)، «بررسی تطبیقی مصورسازی گونه‌های کهن کتاب کیله و دمنه با یکی از نگاره‌های مصور آن در دوره معاصر»، کتاب ماه هنر (۱۷۱) ۶۸-۷۴.
- جنود، افسانه، (۱۳۸۶)، «هماهنگی فرم و محتوا در تصویرسازی داستانهای کیله و دمنه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی مینا جلیلی غیاثوند. دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی-واحد تهران مرکزی.
- رئیزی، ایمان؛ شعیری، حمیدرضا؛ حسنوند، محمدکاظم، (۱۴۰۲). تحلیل تراروایی نگاره «مرد ساربان و شتر مست» از کیله و دمنه با رویکرد نشانه-معناشناختی: احتشامی. ۱۹۸-۱۷۷ (۲) ۱۱۸-۱۷۷.
- شیخ‌الاسلامی، شیرین؛ احتشامی، ثمر، (۱۴۰۲). مطالعه توصیف شفاهی حالت‌های احساسی چهره در فیلم‌های سینمایی ایرانی، مطالعات زبان و ترجمه. ۲۳۲-۲۰۵ (۳) ۵۶-۲۳۲.
- صدیقی‌پور، کبری، (۱۳۸۳)، «سیر تحول تصویر کیله و دمنه در نگاره‌های ایرانی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی علی اصغر شیرازی، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد.
- محبوب، محمدجعفر، (۱۳۳۶)، درباره کیله و دمنه: تاریخچه، ترجمه‌ها، و دو باب ترجمه نشده از کیله و دمنه، خوارزمی.

References

- Arjmandi, A., & Ehteshami, S. (2025). The role of paratexts in raising ecological awareness: A case study of the Persian translation of *Animal Farm*. *Iranian Journal of Translation Studies*, 22(87), 64-84. <https://journal.translationstudies.ir/ts/article/view/1234>
- Arjmandi, A., & Ehteshami, S. (2025). Exploring eco-translation through Bachmann-Medick's lens. *Translation and Interpreting Research*, 2(5), 17-29. <https://doi.org/10.22054/tir.2025.84521.1035>
- Ehteshami, S. (2022). Geographical dimension and translation: A conceptual inquiry. *Iranian Journal of Translation Studies*, 20(79), 9-22
- Farahzad, F., & Ehteshami, S. (2018). Spatial territories in translation studies. *Iranian Journal of Translation Studies*, 16(63), 71-87
- Gottlieb, H. (2005). Multidimensional translation: Semantics turned semiotics. In H. Gerzymisch-Arbogast & S. Nauert (Eds.), *Challenges of Multidimensional Translation: Conference Proceedings* (pp. 33-61). MuTra. http://www.translationconcepts.org/pdf/MuTra_2005_Proceedings.pdf#page=37
- Index Theologicus. (n.d.), Directorium humane vite alias parabole antiquoru[m] sapientu[m], Retrieved November 18, 2024, from <https://ixtheo.de/Record/1669505774>
- Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. In *In on translation* (pp. 232-239). Harvard University Press
- Kourdis, E. (2023). Semiotic and translation studies: An epistemological interplay. *Syn-Thèses*, 14, 206-223
- Kress, G., & Leeuwen, T. v. (2020). *Reading images: The grammar of visual design*. Routledge
- Mousavi Razavi, M. S., & Gholami, M. (2019). Translation in utopia and utopia in translation: The case of translating as a utopian practice. In J. Galant & M. Komsta (Eds.), *Strange vistas: Perspectives on the utopian* (pp. 13-24). Peter Lang
- O'khane, B. (2003), *Early Persian Painting Kalila and Dimna Manuscript of the Late Fourteenth Century*, IB Tauris